

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΝΔ'

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1983

ΤΕΥΧΟΣ Δ'

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ*

Υ Π Ο

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ - ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΖΑΦΕΙΡΗ
Μητροπολίτου Περιστερίου - Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Μ Ε Ρ Ο Σ Β'

Η ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

1. Τίς ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς; Σχέσεις τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος πρὸς τὴν ζωὴν.

Ἐξετάζοντες ἀνωτέρω τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ὡς ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, φυσικῆς τε καὶ ὑπερφυσικῆς, εἶδομεν ὅτι οὗτος εὑρίσκεται ἐν συνεχεῖ ἐπαφῇ μετὰ τοῦ κόσμου, ὄρατοῦ τε καὶ ἀοράτου, τὸν ὁποῖον συνεχῶς καλεῖ ἢ μᾶλλον διατηρεῖ ἐν τῷ εἶναι. Ἄνευ τῆς κλήσεως ταύτης τοῦ Λόγου ταῦτα θέλουσιν ἐπανέλθει εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν, τ.ἔ. εἰς τὸ μὴ εἶναι. Ἐπίσης εἶδομεν, ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ εἶναι καθαρῶς βιβλικὴ καὶ ἀποτελεῖ ἐν τῶν ἰδιαζόντων χαρακτηριστικῶν τῆς θεολογίας τῶν ἀλεξανδρινῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας.

Ὁ ῥόλος τὸν ὁποῖον διαδραματίζει ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ τόσο κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἀνακαινίσιν αὐτοῦ θέτει εἰς τὸν μελετητὴν τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τοῦ Λόγου ὡς δημιουργοῦ καὶ σωτῆρος τοῦ κόσμου μετὰ τῶν λοιπῶν δύο προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος. Ὁ Λόγος ἀυπάρχων ἢ κατὰ φύσιν ζωὴ, τὸ εἶναι καὶ τὸ ζῆν καὶ κινεῖσθαι πολυτρόπως τοῖς οὐσι χαρίζεται, οὐ κατὰ μερισμὸν τινα καὶ ἀλλοίωσιν εἰς ἕκαστα τῶν τῆ φύσει διεστηκῶτων χωρῶν...⁷⁸. Εἰς τὸ ἔργον ὅμως τοῦτο τῆς φανερώσεως, μεταδόσεως καὶ οἰκειοποιήσεως τῆς ζωῆς ἐνεργεῖ ὁ Λόγος ἀφ' ἑαυτοῦ ἢ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν δύο ἄλλων προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος; Ἴδου τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον θέλει ἀπασχολήσει ἡμᾶς ἐκτενέστερον εἰς τὴν συνέχειαν τῆς παρούσης μελέτης.

Ἐν συμφωνίᾳ μὲ τὴν θεολογίαν τοῦ προλόγου τοῦ κατὰ Ἰωάννην

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 450 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

78. Ἰδὲ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, I, 6 (ἔκδοσις, P. H. Pusey, τ. I, σ. 75, 5-8).

Εὐαγγελίου ὁ Μ. Ἀθανάσιος ὑποστηρίζει, ὅτι ὅ,τι ἐγένετο ἐν τῷ Λόγῳ εἶναι ζωή. Ἀπὸ τὸ ἕτερον μέρος ἡ ζωὴ αὕτη γίνεται ἐν τῷ Λόγῳ. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι τόσον ἡ ἀποκάλυψις ὅσον καὶ ἡ μετάδοσις τῆς ζωῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους δὲν εἶναι μόνον ἀποτέλεσμα ἐνεργείας τινὸς τοῦ Λόγου ἀλλὰ καὶ καρπὸς τῆς νέας ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ καὶ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς ἀποκάλυψις τοῦ Λόγου, ὅστις, κατὰ τὴν ὁρολογίαν τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου, «ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» (Ἰωάν., 1,14).

Ἡ ὑπόστασις τῆς ζωῆς, ἀφ' ἑνός, καὶ ἡ ἀποκάλυψις καὶ μετάδοσις αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου, αὐτομάτως θέτουσι τὸ πρόβλημα τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς. Συγκεκριμένως ἀναλύων τὴν περὶ ζωῆς διδασκαλίαν τοῦ Μεγ. Ἀθανασίου εὐλόγως διερωτᾶται τις: πόθεν αὕτη ἐκπηγάζει; Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἢ ἐκ τοῦ Λόγου ἢ ἐξ ἀμφοτέρων; Ὁ Λόγος εἶναι ὄντως ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς ἢ εἶναι τὸ ἀπαραίτητον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, δι' οὗ μεταβιβάζεται ἡ ζωὴ, ἥτις, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἀπορρέει ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὅστις καὶ εἶναι ἡ πηγὴ αὐτῆς;

Προκειμένου νὰ δώσωμεν ἀπάντησίν τινα εἰς τὸ ἀνωτέρω τεθὲν πρόβλημα δέον ὅπως ἐξετάσωμεν πρωτίστως τὰς σχέσεις, αἵτινες ὑφίστανται μεταξὺ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Λόγου, ἢ, ὀρθότερον εἰπεῖν, τὰς ἀρχάς, αἵτινες διέπουν τὰς μεταξὺ τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγ. Τριάδος *a d i n t r a* καὶ *a d e x t r a* σχέσεις αὐτῶν. Τὸ θέμα τῶν σχέσεων μεταξὺ Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἐν κεντρικὸν καὶ οὐσιώδες θέμα, τὸ ὅποῖον διὰ μακρῶν διεπραγματεύθη ὁ Μ. Ἀθανάσιος προκειμένου νὰ ἀποδείξῃ τὸ ὁμοούσιον τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὅποῖον διαρρήδην ἀπέρριπτον οἱ ἀντίπαλοί του Ἀρειανοί. Τὸ θέμα δὲ τοῦτο εἶναι λίαν εὐρύ, δι' ὃ καὶ δὲν δύναται τοῦτο νὰ ἀναπτυχθῇ διὰ μιᾶς περιορισμένης εἰσηγήσεως ὡς εἶναι ἡ παρούσα. Ἄλλως τε ἐπὶ τοῦ εὐρυτάτου τούτου θέματος ὑπάρχει ἀρκετὴ βιβλιογραφία, δι' ὃ καὶ δὲν θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα ὅ,τι ἤδη ἐλέχθη ὑπὸ ἐτέρων μελετητῶν τῆς διδασκαλίας τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Θετόντες ἐν τῷ περιθωρίῳ τὴν ἀνάλυσιν τῶν ὑφισταμένων σχέσεων μεταξὺ τῶν τριῶν προσώπων τῆς ὁμοουσίου Τριάδος, ἐν τοῖς ἐφ' ἐξῆς θὰ περιορισθῶμεν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὰς βασικὰς ἐκείνας ἀρχάς, αἵτινες διέπουν τὰς σχέσεις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἀναφορᾷ μόνον πρὸς τὴν προέλευσιν καὶ τὸν τρόπον τῆς μεταδόσεως τῆς ζωῆς. Ἡ μελέτη αὕτη εἶναι ἀπαραίτητος καὶ διότι ἄνευ αὐτῆς δὲν δύναμεθα νὰ δώσωμεν ἀπάντησιν εἰς τὸ ὡς ἄνω τεθὲν ἐρώτημα, ἀλλὰ καὶ διότι οὐδεὶς τῶν ἐρευνητῶν, ἐξ ὅσων τοῦλάχιστον εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν, ἡσχολήθη μὲ τὸ θέμα τοῦτο.

3. Ἡ κοινωνία τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν τῷ ἔργῳ τῆς δημιουργίας.

Προβαίνοντες εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὡς ἄνω θέματος πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ὑπογραμμίσωμεν μίαν βασικὴν ἀρχήν, ἥτις διέπει τὴν θεολογίαν τοῦ

ἀλεξανδρινοῦ συγγραφέως. Ἡ βασικὴ δὲ αὐτὴ ἀρχὴ συνίσταται ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν διάκρισιν μεταξὺ οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ γεγονός, καθ' ὃ «πᾶσα ἡ κτίσις μετέχει τοῦ Λόγου ἐν τῷ πνεύματι»⁷⁹. Εἰδικώτερον ἡ κτίσις μετέχει οὐχὶ τῆς οὐσίας ἀλλὰ τῆς δημιουργικῆς καὶ ἀπολυτρωτικῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου, ἥτις δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ. Τῆς μετοχῆς ταύτης τοῦ Λόγου ἐν ἀγίῳ πνεύματι οὐδεμία ἀπολύτως ἐξαιρέσις ὑπάρχει: «οὐδὲν γὰρ ἔστιν ὃ μὴ διὰ τοῦ Λόγου ἐν τῷ πνεύματι γίνεται καὶ ἐνεργεῖται»⁸⁰. Οὐχ ἤττον ὅμως τόσον ὁ προαιώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ ὅσον καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν πράττουσιν τι ἐν τῷ κόσμῳ καὶ διὰ τὸν κόσμον ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεως, εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν τῆς ἐνεργείας (function), τοῦ Πατρὸς. Ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐν μὲ τὸν Πατέρα (πρβλ. Ἰωάν. 10,30), ἀποστέλλεται εἰς τὸν κόσμον «ἵνα ποιῇ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος» αὐτὸν Πατρός «καὶ τελειώσῃ αὐτοῦ τὸ ἔργον» (Ἰωάν. 4,34. 5,30. 6,38 ἐξ. 7,16 ἐξ. 8,28. 12,49 ἐξ.). «Ὅ,τι οὗτος κέκτηται τὸ ἔλαβεν ἐκ τοῦ πατρὸς δι' ἓνα ὠρισμένον σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Πατὴρ πέμπει τὸν Παράκλητον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ (Ἰωάν. 14,26) εἰς τὸν κόσμον, ἵνα «ὀδηγήσῃ» τοῦτον «εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν· οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούει λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν» (Ἰωάν. 16,13).

Τὸ τελικὸν συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον ἐκ τῆς ἐννοίας καὶ σημασίας τῶν ἀνωτέρω ἀποσπασμάτων ἐξάγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, εἶναι ὅτι τόσον ὁ Λόγος ὅσον καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν ἐνεργοῦσιν ἀνεξαρτήτως ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ πάντοτε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν Πατέρα, ὅστις εἶναι ἡ κυριώνυμος πηγὴ πάσης ἐνεργείας. Μεταξὺ τῶν τριῶν προσώπων δὲν ὑπάρχει, ὡς ἤδη καὶ ἀνωτέρω ὑπεγράμμισθη, οὐδεμία διαίρεσις παρὰ μόνον «ἐνότης ἀδιαίρετος»⁸¹, ἢ, συμφώνως πρὸς μίαν ἑτέραν ὀρολογίαν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, «θεότης ἀδιαίρετος»⁸². Μεταξὺ τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος ὑπάρχει ἐνότης οὐσίας εἰς τρόπον ὥστε «ἀπλοῦν τί ἐστὶν ὁ Θεός»⁸³. Ἐνεκα τῆς ἐνότητος ταύτης τῆς οὐσίας, ἥτις παρατηρεῖται ἐν τῇ Τριάδι, δὲν ὑπάρχει οὐδεμία διαφορὰ βουλήσεως καὶ ἐνεργείας μεταξὺ τῶν τριῶν προσώπων, διότι ἡ βουλή τοῦ Λόγου, ἐπὶ παραδείγματι, δὲν εἶναι διάφορος τῆς τοῦ Πατρὸς. Τοῦναντίον αὕτη εἶναι

79. Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 23 (PG, 26, 585 B).

80. Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 30-31. Πρβλ. ὡσαύτως I, 24 (PG, 26, 588 A ἐξ.)· I, 18 (κ. 596 A)· Ἐπιστολὴ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος..., XIX, 1-5 (L. H. G. O p i t z AW, τ. II, σ. 15 ἐξ.). Πρβλ. Μ. Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, Κατὰ Σαβελλιανῶν καὶ Ἀρείου καὶ Ἀνομοίων, XXIV,5: ὅπου γὰρ Ἁγίου Πνεύματος παρουσία, ἐκεῖ καὶ Χριστοῦ ἐπιδημία: ὅπου δὲ Χριστός, ἐκεῖ καὶ ὁ Πατὴρ πάρεστι δηλονότι (PG, 31, 609 C).

81. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 18 (κ. 49 B)· II, 41 (κ. 233 A)· Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 30 (κ. 600 A).

82. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, III, 4 (κ. 329 A).

83. Ἐπιστολὴ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος..., XXII, 2, σ. 18,29.

«ἡ ζῶσα βουλή» αὐτοῦ τούτου τοῦ Πατρός. Ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι («ἐν») (Ἰωάν. 10,30) οὐχὶ ἐν ἠθικῇ ἐννοίᾳ, ἀλλ' ἐν ἐννοίᾳ οὐσίας. Ἡ θεία οὐσία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐσα ἀπλῆ, ἀναλλοίωτος, ἀόρατος καὶ ἀκατάληπτος εἶναι κοινὴ καὶ τῶν τριῶν προσώπων, ὡς ἐπίσης κοινὰ εἶναι καὶ αἱ ἐνεργεῖαι τῶν τριῶν ἐνεργούντων ἀκτίστων προσώπων. Εἰς τὴν ἐνότητα δὲ ταύτην τῆς οὐσίας καὶ τῶν «ἀκτίστων», ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἐνεργειῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀναφερόμενος ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς βεβαιώνει «ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατήρ καὶ ἡ ἐν τῷ Πατρὶ» (Ἰωάν. 10, 38. 14,10 ἐξ. 17,21) καὶ «ὁ πατήρ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ἰωάν. 14,10).

Ἡ ἐνότης αὕτη τῆς βουλής, ἥτις παρατηρεῖται ἐν τῇ Τριάδι, ὀδηγεῖ τὸν ἡμέτερον συγγραφέα εἰς μίαν ἄλλην ἐνότητα, τ.ἔ. εἰς τὴν ἐνότητα τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὡς ἤδη ἐλέχθη. Ἡ ἐνεργεῖα τοῦ Λόγου δὲ δύναται νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος ἢ μᾶλλον διάφορος ἐκείνης τοῦ Πατρός. Δὲν δύναται δὲ αὕτη νὰ εἶναι διάφορος διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ Λόγος εἶναι «ἠνωμένος Πατρὶ κατὰ Πνεῦμα»⁸⁴, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐνεργεῖα αὐτοῦ εἶναι ἡ «ἐνούσιος ἐνεργεῖα» τοῦ Πατρός⁸⁵. Ὑπάρχει ἀπόλυτος ἐνότης καὶ ταυτότης οὐσίας καὶ ἐνεργείας τοῦ Πατρός, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διότι αὕτη εἶναι ἀπόρροια τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαίρετου αὐτῶν φύσεως: «ἐν θέλημα Πατρός καὶ Υἱοῦ, καὶ βούλημα, ἐπεὶ καὶ ἡ φύσις μία καὶ ἀδιαίρετος»⁸⁶. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον αἱ πράξεις καὶ τὰ «ρήματα» τοῦ Λόγου δὲν εἶναι ἕτερόν τι εἰ μὴ πράξεις καὶ «ρήματα» αὐτοῦ τούτου τοῦ Πατρός (Ἰωάν. 5,36. 9,4. 10,25,37-38. 14,10-11. 17,8). Ὁ Πατήρ οὐ μόνον δίδει τὴν ζωὴν εἰς τὸν Λόγον (Ἰωάν. 5,26), ἀλλὰ καὶ συνεργεῖ εἰς ἐκάστην ζωοποιὸν αὐτοῦ πράξιν⁸⁷. Ἐπὶ πλέον οὐ μόνον αἱ πράξεις καὶ τὰ ρήματα τοῦ Λόγου, ἀλλ' ὡσαύτως καὶ αἱ πράξεις, τὰ ρήματα, ἡ μαρτυρία καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Παρακλήτου εἶναι συγχρόνως καὶ τοῦ Πατρός (Ἰωάν. 16, 13f). Ἡ συνεργασία δὲ αὕτη τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγ. Τριάδος δεικνύει σαφῶς, ὅτι ἐν τῇ Τριάδι ὑπάρχει ἡ μονὰς καὶ ἐν τῇ μονάδι ἡ Τριάς, τ.ἔ. ἡ κοινωνία τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν τῇ μονάδι.

Τὴν ἐνότητα ταύτην τῆς ἐνεργείας ἢ τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τῶν τριῶν προσώπων ὑπογραμμίζων ὁ ὑποστηρικτὴς τοῦ δόγματος τῆς Νικαίας γράφει μεταξὺ ἄλλων: «Τριάς τοίνυν ἁγία καὶ τελεία ἐστὶν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεολογουμένη... ὅλη τοῦ κτίζειν καὶ δημιουργεῖν οὐσα. Ὁμοία δὲ ἑαυτῇ καὶ ἀδιαίρετός ἐστι τῇ φύσει καὶ μία ταύτης ἡ ἐνεργεῖα. Ὁ

84. Ψευδο-Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου κατὰ Ἀρειανῶν, XXII (PG, 26, 1024 B).

85. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 2 (κ. 152 A)· III, 63-67 καὶ ἰδιαίτερος III, 65 (κ. 460 B).

86. Μ. Ἀθανασίου, Ὁμιλία εἰς τὸ πάντα μοι παρεδόθη..., V (PG, 25, 217 B).

87. Πρβλ. Ὡσαύτως Μ. Ἀθανασίου, ἐνθ' ἀνωτέρω (κ. 217 AB)

γὰρ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν ἀγίῳ Πνεύματι τὰ πάντα ποιεῖ»⁸⁸. Ἡ ἄρνησις τῆς ἐνότητος τῆς ἐνεργείας τῶν τριῶν προσώπων ἰσοδυναμεῖ, κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον, μὲ καθαρὰν ἀθεΐαν⁸⁹.

Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δίδων ζωὴν καὶ ὑπόστασιν εἰς τὰ ὄντα «οὐσιώσας αὐτὰ» ἐνεργεῖ πάντοτε σύμφωνα μὲ τὴν βούλησιν τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐντὸς πάντοτε τῆς μιᾶς κοινωνίας ἐν τῇ Τριάδι. Αὕτη (ἡ βούλησις) γνωρίζεται διὰ τῆς σοφίας, τουτέστι διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ὁ Πατὴρ ἐργάζεται, κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, καὶ ὁ Λόγος κτίζει. «Ὅταν «δὲ ἐργάζεται» ὁ Πατὴρ «καὶ κτίζει ὁ Λόγος, οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ἐρώτησις καὶ ἀποκρισις· ἐν αὐτῷ γὰρ ἔστιν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Λόγος ἐν τῷ Πατρὶ· ἄλλ’ ἀρκεῖ τὸ βούλεσθαι, καὶ τὸ ἔργον γίνεται· ἵνα τοῦ μὲν βουλήματος ἡ γνώρισμα δι’ ἡμᾶς τό, εἶπε, τὸ δέ, Καὶ ἐγένετο, οὕτω, τό τε ἔργον σημαίνεται τὸ διὰ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Σοφίας, ἐν ἧ καὶ ἡ βούλησις ἔστι τοῦ Πατρὸς»⁹⁰. Ἡ ἐμβάθυνσις αὕτη τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἰς τὸ θέμα τῆς συνεργείας τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὅτε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔκτιζε τὸν κόσμον εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τῆς δημιουργίας συμμετεῖχον ὡσαύτως καὶ τὰ δύο ἕτερα πρόσωπα τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἡτις «οὔσα ἐν αὐτῇ ἀδιαίρετος τῇ φύσει» φανεροῦται ὡς μία ἐνέργεια «ἄλη τοῦ κτίζειν καὶ δημιουργεῖν οὔσα»⁹¹. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ἔργου τῆς Ἀγίας Τριάδος ὡς μία καὶ μόνον ἐνέργεια δὲν πρέπει νὰ ἐξαιρεθῇ ἐκ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Τοῦτο δὲ διότι ὁ Λόγος καλεῖ μὲν τὰ ὄντα ἀπὸ τὸ μὴ εἶναι εἰς τὸ εἶναι, οὐχ ἤττον ὅμως ἐν τῇ κλήσει ταύτη τοῦ Λόγου ἐνεργεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ Πατὴρ, ὅστις «διὰ τοῦ Λόγου ἐν πνεύματι ἀγίῳ τὰ πάντα ποιεῖ»⁹². Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τῆς ἐνεργείας τῆς Τριάδος *ad extra* ἀφ’ ἑνὸς μὲν διασφύζεται ἡ ἐνότης οὐσίας καὶ ἐνεργείας καὶ ἀφ’ ἑτέρου ὁ Λόγος καθίσταται ὁ ἀναγκαῖος «μεσίτης», ἐν ὀρθόδοξῳ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, μεταξὺ Πατρὸς καὶ Πνεύματος. Διὰ τοῦ μεσάζοντος Λόγου, τ.ἔ. διὰ τοῦ Λόγου ὡς ἀπαραλλάκτου εἰκόνας τοῦ Θεοῦ, ὁ Πατὴρ «ὡς διὰ χειρὸς ἐν τῷ λόγῳ εἰργάσατο τὰ πάντα καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲν ποιεῖ»⁹³.

3. Ὁ Λόγος φορεὺς τῆς ζωῆς τοῦ Πατρὸς.

Ὁ Λόγος ὡς ἴδιον γέννημα τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς δὲν δύναται νὰ εἶναι ἡ κυριώνυμος πηγὴ τῆς ζωῆς. Κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου οὗτος

88. Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 18 (κ. 596 A).

89. Πρβλ. Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 30: «Ἄθεός ἐστιν ὁ διαιρῶν τὸν ὕδιν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον καὶ εἰς κτίσμα κατασπῶν (PG, 26, 597 C).

90. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 31 (κ. 213 A). Πρβλ. ὡσαύτως Μεγαλοῦ Βασιλείου, Κατὰ Εὐνομίου, V (PG, 29, 717 B. 721 A. 729 C. 732 A. 761 AB. 765 C. 772 A).

91. Ἰδὲ Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 28 (κ. 596 A).

92. Ἐνθ’ ἄνωτ., κ. 596 A.

93. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 31 (κ. 212 B).

είναι ὁ φορεὺς, δι' οὗ ἡ ζωὴ ἐκπηγάζουσα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν κόσμον καὶ μεταβιβάζεται εἰς τὰ μὴ ὄντα καθιστώσα ταῦτα ὄντα. Ὁ Λόγος μὴ ὢν (σύνθετος) ἀλλ' «εἷς καὶ μονογενὴς Θεός, ὁ καὶ ἐκ Πατρὸς οἷα πηγῆς ἀγαθῆς ἀγαθὸς προελθὼν τὰ πάντα διακοσμεῖ καὶ συνέχει»⁹⁴. Ὡς πάντοτε οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐπιτελέσει τῆς συνοχῆς καὶ διακοσμῆσεως τῶν πάντων ὁ Λόγος εὐρίσκειται («ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ») (Ἰωάν. 10,38. 14,10 ἐξ. 17,21). Τόσον ὁ Πατὴρ ὅσον καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἔρχονται εἰς σχέσιν μὲ τὸν κόσμον οὐχὶ διὰ τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀκαταλήπτου οὐσίας, ἀλλὰ διὰ τῶν κοινῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν, διὰ τῶν ὁποίων γινώσκειται ὁ Θεός, ὡς θὰ τονίσῃ ἀργότερον ὁ Μ. Βασίλειος⁹⁵, ὅστις ἀντιμετωπίζει πάντοτε τὴν *ad extra* ἀποστολὴν τῶν τριῶν προσώπων ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς περιχωρήσεως τῶν ἰδιοτήτων δηλοῦσης τὴν διὰ τοῦ ἐνὸς προσώπου ἐνέργειαν ταυτόχρονον ἐνέργειαν καὶ τῶν δύο ἐτέρων προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος. Οὕτως ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου γίνεται μὲν ὑπὸ τοῦ Λόγου, πλὴν ὅμως ὁ Λόγος δημιουργεῖ τὸν κόσμον οὐχὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀλλ' «ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς» (Ἰωάν. 10,25). Ἀπὸ τὸ ἕτερον μέρος ὁ Πατὴρ «πηγὴ σοφίας καὶ ζωῆς ἐστὶ καὶ λέγεται»⁹⁶. Ὡς τοιαύτη ἀκριβῶς πηγὴ ὁ Πατὴρ μένει ἐν τῷ Λόγῳ καὶ «ποιοεῖ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ἰωάν. 14,10). Ὁ Λόγος ὅμως δὲν εἶναι «ξένος τῆς οὐσίας τῆς πηγῆς, ἀλλ' ἴδιος αὐτῆς ὑπάρχων»⁹⁷. Ὡς ἴδιος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος καθίσταται πηγὴ τῆς ζωῆς ὅταν οὗτος ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ αὐτοῦ ἀποστολῇ γίνεται φορεὺς αὐτῆς καὶ ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς «ἰδία ζωὴ τοῦ Πατρὸς». Γίνεται δὲ πηγὴ τῆς ζωῆς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ οὐχὶ *ad intra* ὡς εἶναι ὁ Πατὴρ ἀλλὰ μόνον *ad extra*. *Ad intra* ὁ Λόγος δὲν εἶναι πηγὴ τῆς ζωῆς, εἶναι ὁ Πατὴρ, ἀλλὰ γέννημα τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς, τ.έ. τοῦ Πατρὸς. Βάσει τῆς ὡς ἄνω διακρίσεως ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐρμηνεύει καὶ τὰ χωρία ἐκεῖνα τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου ἔνθα ὁ Χριστὸς διαβεβαιώνει, ὅτι «ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ» (Ἰωάν. 11,25. 14,6. 6,35. 63). Τὰ χωρία ταῦτα τὰ ἐπικαλεῖται ὁ ἡμέτερος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς οὐχὶ διὰ τὴν ἀποδείξιν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἀλλ' ὅτι ὁ Χριστὸς «εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς γέννημα»⁹⁸. Μὲ ἄλλας λέξεις ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ *ad extra*

94. Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, XLI (κ. 81 C).

95. Πρβλ. Μεγάλου Βασιλείου, Ἐπιστολή, CCXXXIV, 1: Ἡμεῖς δὲ ἐκ μὲν τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζομεν λέγομεν τὸν Θεὸν ἡμῶν, τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτῇ προσεγγίζομεν οὐχ ὑπισχνούμεθα. Αἱ μὲν γὰρ ἐνέργειαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαλίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος.

96. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 19 (κ. 49 C).

97. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 19: «... ἀκόλουθον ἂν εἶη τὴν ζωὴν καὶ τὴν σοφίαν μῆτε ξένα τῆς οὐσίας τῆς πηγῆς εἶναι, ἀλλ' ἴδια, μῆτε ἀνύπαρκτά ποτε εἶναι, ἀλλ' αἰεὶ εἶναι (κ. 52 A).

98. Ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος..., XLI, 5 (ἐκδοσις L. H. G. O p i t z, τ. II, σ. 267, 11 ἐξ.).

ἀποκαλύπτεται ὡς ἡ ἐν χρόνῳ πηγὴ τῆς ζωῆς ἐνῶ ἀϊδίως καὶ *ad intra* εἶναι (αὐτὸ θεοποιὸν καὶ φωτιστικὸν τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ τὰ πάντα θεοποιεῖται καὶ ζωοποιεῖται)⁹⁹. Εἰς τὴν ἐνέργειάν του ταύτην ὁ Λόγος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι ὁ ἴδιος Θεός^{99β}.

Γενικῶς εἰπεῖν, ἡ θεμελιώδης βᾶσις ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ Μ. Ἀθανάσιος στηρίζει ὅλον τὸ οἰκοδόμημα τῆς θεολογίας του εἶναι ἡ διάκρισις καὶ ἡ κοινωνία, ἥτις ὑφίσταται μεταξύ τῶν τριῶν ἀϊδίων καὶ ὁμοουσίων προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἅτινα ἔχουσιν ἴδια ὑποστατικά γνωρίσματα μὴ μεταβιβαζόμενα ἀπὸ τὸ ἐν εἰς τὸ ἕτερον πρόσωπον. Τὰ ὑποστατικά ταῦτα γνωρίσματα εἰσάγουσι, συμφώνως πρὸς τὴν μετέπειτα πατερικὴν Θεολογίαν, διάκρισιν εἰς τὴν θεότητα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν προσώπων, αἰτινες (οὐσία καὶ ἐνέργεια), ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ Θεοῦ, ἀποτελοῦσι κατηγορίας ἐντὸς τῆς θεότητος.

*

Ὁ Λόγος μὴ ὢν πηγὴ τῆς ζωῆς *ad intra* δέχεται αὐτὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὅστις ἔχων «ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ υἱῷ ἔδωκεν ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ» (Ἰωάν. 5,26)¹⁰⁰. Ὁς πηγὴ ὁ Πατὴρ ἀϊδίως γεννᾷ τὴν ζωὴν, τ. ἔ. τὸν Λόγον¹⁰¹, ὅστις «ἔστι τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα»¹⁰². Ἡ ζωὴ εἶναι δῶρον τοῦ Πατρὸς, ὅστις ὡς πηγὴ αὐτῆς τὸ μεταβιβάζει εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. Ὁ Υἱὸς πάλιν μὲ τὴν σειρὰν του, «ὡς ζωὴ ἐκ ζωῆς»¹⁰³, τὴν μεταδίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον,

99. Ἐπιστολὴ περὶ τῶν ἐν Ἀριμνῶν τῆς Ἰταλίας καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσουλρίας Συνόδων, LI, 1, σ. 274, 27 ἐξ.

99β. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου μεταξύ τῶν ἄλλων ἰδὲ Κατὰ Ἀρειανῶν, III, 62, 66 ἐξ.

100. Πρβλ. Ὀμιλία εἰς τὸ πάντα μοι παρεδόθη, IV: Δέδωκε δὲ εἶρηκεν, ἵνα τὸν διδόντα Πατέρα δεῖξῃ. Ὁς δὲ ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ἐστὶν ἡ ζωὴ, ἵνα τὸ ἀδιαίρετον καὶ ἀίδιον διδάξῃ (PG, 25, 216D).

Ὁ Ψευδοαθανάσιος ἐμβαθύνων εἰς τὴν ἐννοίαν τῶν λόγων τοῦ Ἰωάν., 5,26 παρατηρεῖ ὅτι ὁ Πατὴρ ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ζωὴν, διὸ καὶ (τῷ υἱῷ ἔδωκεν ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ). Ἡ χορήγησις αὕτη τῆς ζωῆς ἐκ μέρους τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Υἱὸν δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν θεϊαν ἀλλ' εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Υἱοῦ, διότι ἡ ζωὴ δὲν δύναται νὰ λάβῃ ζωὴν οὐσα ζωὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτήν. Ὁ Λόγος μόνον ὡς ἄνθρωπος καὶ οὐχι ὡς Θεὸς λαμβάνει ζωὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἰδὲ Ψευδο - Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου κατὰ Ἀρειανῶν, II: Οὕτως οὖν καὶ δταν λέγῃ «ζωὴν ἔδωκεν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ» τῇ σαρκὶ δεδομένην τὴν ζωὴν νοητέον. Εἰ γὰρ αὐτός ἐστιν ἡ ζωὴ, πῶς ἡ ζωὴ ζωὴν λαμβάνει...; ἐγείρεται μὲν κατὰ σάρκα ὡς ἄνθρωπος, καὶ λαμβάνει ζωὴν ὡς ἄνθρωπος, ἐν σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Καὶ αὐτὸς δὲ ἐστὶν ὁ ἐγείρων τὸν ἴδιον νόον, ὡς Θεός, καὶ διδοὺς ζωὴν τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ (PG, 26, 988 AB).

101. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 19 (κ. 52 AB).

102. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 19 (κ. 52 C).

103. Ἰδὲ Ἐπιστολὴ περὶ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, XVIII, 5, σ. 60, 9 ἐξ. XIX, 1, σ. 60,13 ἐξ. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος παραθέτει ἐνταῦθα τὴν γνώμην τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, τὴν ὁποίαν καὶ ἀποδέχεται.

είδικῶς, καὶ εἰς τὸν κόσμον, γενικῶς. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐπικαλούμενος τὴν διδασκαλίαν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Διονυσίου λύει τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τοῦ Πατρὸς ὡς πηγῆς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ Λόγου ὡς ζωῆς διὰ τῆς παρομοίωσης τοῦ Λόγου ὡς ἀποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ βλαστὸν ἀπὸ ρίζης, καὶ τέκνον ἀπὸ γονέως, καὶ φῶς ἐκ φωτός, καὶ ζῶν ἐκ ζωῆς¹⁰⁴. Ἡ ζωὴ ὡς ἀίδιος καὶ ἀναρχος ὑπαρξίς ἀνήκει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸν Πατέρα, χρονικῶς δὲ φανεροῦται καὶ χορηγεῖται εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου.

*

Ὅτι ἐλέχθη ἀνωτέρω ἰσχύει οὐ μόνον διὰ τὴν φυσικὴν ζῶν, ἀλλ' ὡσαύτως καὶ διὰ τὴν αἰώνιον ἢ ὑπερφυσικὴν ζῶν. Ὡς ἡ φυσικὴ ζωὴ οὕτω καὶ ἡ αἰώνιος ζωὴ μεταδιδόμενη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ὡς πηγῆς, εἰς τὸν Λόγον μεταδίδεται ἐν συνεχείᾳ ὑπ' αὐτοῦ οὐχὶ εἰς πάντας, ὡς συμβαίνει μὲ τὴν φυσικὴν ζῶν, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν¹⁰⁵. Ὁν τρόπον δὲ ὁ αἰώνιος Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀποσταλεῖς εἰς τὸν κόσμον ὑπὸ τοῦ ζῶντος αὐτοῦ Πατρὸς ζῆ διὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐν τῷ Πατρί, οὕτω πως καὶ ὁ χριστιανὸς κοινωνῶν τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ¹⁰⁶ γίνεται σύσσωμος¹⁰⁷ καὶ ἀδελφὸς αὐτοῦ¹⁰⁸. Ἡ συμμετοχὴ αὕτη εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν μυστήριον τῆς αἰωνίου ζωῆς γίνεται μὲν διὰ τοῦ Λόγου ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος¹⁰⁹. Διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ

104. Ἐπιστολὴ περὶ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, XIX, 1 (ἐκδοσις L. H. G. O p i t z, AW, II, σ. 60,15 ἐξ.) . Πρβλ. ὡσαύτως Ἐπιστολὴ περὶ τῶν ἐν Ἀρμίνῳ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας συνόδων, XLII, 1-2, σ. 268,2 ἐξ.

105. Περὶ τῆς λήψεως τοῦ δώρου τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐκ μέρους μόνον τῶν πιστῶν ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐπικαλεῖται τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τούτου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, λέγοντος: «ὅς δ' ἂν πῖν ἐκ τοῦ ὕδατος οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ὃ δώσω αὐτῷ γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζῶν αἰώνιον» (Ἰωάν., 4,14). Ὁ Μ. Ἀθανάσιος συνδέει τὸ περιεχόμενον καὶ γενικώτερον τὴν θεολογικὴν ἔννοιαν καὶ σημασίαν τῶν ὡς ἄνω λόγων τοῦ Κυρίου μετὰ τοῦ Ἰωάν., 7,39. Ἡ σύνδεσις τῶν δύο τούτων Κυριακῶν Λογίων δεικνύει σαφῶς, ὅτι ὁ Κύριος, ὁσάκις ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ὕδατος τῆς ζωῆς, ὁμιλεῖ ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον «οὐ ἐμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύσαντες εἰς αὐτόν» (Ἰωάν. 7, 39). Μ. Ἀ θ α ν α σ ῖ ο υ, Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 23 (κ. 584 B).

106. Πρβλ. Πρὸς Ἐπίκτητον Κορίνθου κατὰ Ἀρειανῶν ἐπιστολή, VI (PG, 26, 1060 C ἐξ.)· Πρὸς Μάξιμον φιλόσοφον ἐπιστολή, II (PG, 26, 1088 C).

107. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος δὲν συνδέει τὸν ὄρον (σύσσωμος) μετὰ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὡς πράττει Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων. Πρβλ. Μ ε γ ἄ λ ο υ Ἀ θ α ν α σ ῖ ο υ, Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 61. 74 (PG, 26, 277 B. 305 A).

108. Πρβλ. Μ ε γ ἄ λ ο υ Ἀ θ α ν α σ ῖ ο υ, Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 61 (PG, 26, 277 B).

109. Πρβλ. Ἐπιστολὴ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος..., XIV, 4: «Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο», ἵνα καὶ προσενέγκῃ τοῦτο ὑπὲρ πάντων, καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ μεταλαμβάντες θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν (ἐκδοσις. L. H. G. O p i t z, τ. II, σ. 12. 24-26).

ὁ χριστιανὸς οὐ μόνον γίνεται μέτοχος τῆς αἰωνίου ζωῆς διὰ τοῦ Λόγου (Ἰωάν. 6,57)¹¹⁰ ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἐνεργεῖται ἐν αὐτῷ ἡ ἐξαφάνισις τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀμαρτίας¹¹¹. Εἰδικώτερον, ἡ ἐξαφάνισις τούτων ἐκ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ὑπ' αὐτῶν «μετουσίας τοῦ Θεοῦ»¹¹², τ. ἔ. ὁ Λόγος διὰ τῆς μετοχῆς εἰς τὴν θεοποίησιν τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον ἔλαβε γενόμενος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. Ἡ μετοχὴ δὲ αὕτη τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν θεοποίησιν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ πραγματοποιεῖται χάρις εἰς «τὴν ὁμοιότητα καὶ τὴν συγγένειαν τῆς σαρκὸς τοῦ Λόγου»¹¹³ πρὸς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον οὗτος ἔλαβε καὶ ἐν συνεχείᾳ, ὡς «πνεῦμα ζωοποιῶν», τὸ ἐζωοποίησε, τ. ἔ. τὸ ἐθεοποίησε.

Ἐνεκα τῆς ἐκ τῶν μὴ ὄντων προελεύσεώς του ὁ ἄνθρωπος κατὰ φύσιν μὲν ἦτο θνητός (φθαρτός) κατὰ χάριν δὲ ἀθάνατος (ἀφθαρτός)¹¹⁴. Οὐχ ἤττον ὅμως χάρις εἰς τὴν ὁμοιότητα καὶ συγγένειαν αὐτοῦ —«ταυτότητά» του— μετὰ τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν ὤφειλεν οὗτος νὰ διατηρήσῃ, ἡδύνατο νὰ ἀμβλύνη τὴν κατὰ φύσιν φθορὰν καὶ νὰ μείνῃ ἀφθαρτός¹¹⁵. Θὰ ἐπετύγχανε τοῦτο μόνον καὶ ἐφ' ὅσον θὰ ἐφύλαττε «τὴν πρὸς τὸν ὄντα ὁμοιότητα», τ. ἔ. τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Δυστυχῶς ὅμως δὲν ἐφύλαξε τοῦτο διὸ καὶ «κενωθεῖς»

110. Πρβλ. Ἰωάν., 6,48-51. Μεγάλου Ἀθανασίου, Ἐορταστικαὶ ἐπιστολαί, VII, 5: Ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα... ἵνα πᾶς ὁ τρώγων ἐκ τούτου μὴ ἀποθάνῃ (LNPF, τ. IV, 525).

111. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἀμαρτία ἢ τὸ κακὸν προσδιορίζονται ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ὡς «μὴ ὄν» (πρβλ. Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, IV, κ. 104 C). Ὡς τοιοῦτον «τὸ κακὸν οὐ παρὰ Θεοῦ, οὐδὲ ἐν Θεῷ, οὔτε ἐξ ἀρχῆς γέγονεν, οὔτε οὐσία τίς ἐστίν» (Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, VII, κ. 16 A).

112. Συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν δυνατότητα συμμετοχῆς εἰς τὴν θείαν Χάριν. Τοῦτο δὲ διότι ἐδημιουργήθη κατ' εἰκόνα τοῦ Λόγου. Περὶ τῆς διδασκαλίας ταύτης μεταξὺ ἄλλων ἰδέ: B. Schömann, *Eikon in der Schriften des Hl. Athanasius*, ἐν *Scholastik*, XVI, 1941, σσ. 335-350. R. Bernard *L' image de Dieu d' après Saint Athanase*, Paris, 1952. Π. X. Δημητροπούλου, *Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, Ἀθῆναι, 1954. G. Zaphiris, *Reciprocal Trinitarian Revelation and Man's Knowledge of God according to St. Athanasius*, Θεσσαλονίκη, 1974.

113. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, III, 53 (PG, 26, 433 B).

114. Πρβλ. Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου..., IV: Ἔστι μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος θνητός, ἅτε δὴ ἐξ οὐκ ὄντων γεγονώς (PG, 25, 104 C).

115. Ὁ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου χρησιμοποιούμενος ὅρος «ταυτότης» ἐγένετο πρόξενος μεγάλης θεολογικῆς συζητήσεως (Πρβλ. R. Bernard, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 46. P. Berchem, *Le rôle du Verbe dans l' oeuvre de la création et la sanctification d' après Saint Athanase*, ἐν *Angelicum*, τ. XV, 1938, σ. 223. P. Th. Camelot, *Contra Gentes - De Incarnatione: Introduction, traduction et notes*, Paris, 1947, σσ. 28 καὶ 112. P. F. Cavaleira, *Saint Athanase*, Paris, 1908, σ. 217. Mgr. Gaudel, *Péché originel*, ἐν *DThC*, XII, 343-344. Π. X. Δημητροπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 64, ὑποσ. 41.

ἀπώλεσε τὴν δυνατότητα «τοῦ εἶναι ἀεὶ»¹¹⁶. Ἡ ἀπώλεια αὕτη τῆς δυνατότητος, τὴν ὁποῖαν εἶχεν ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑπερβῆ τὸ κατὰ φύσιν καὶ νὰ μείνη ἀφθαρτος, σταθεροποιούμενος εἰς τὴν διάπραξιν τοῦ καλοῦ εἶναι φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀμαρτίας καὶ ποινὴ διὰ τὴν παράβασιν τῆς θείας ἐντολῆς. Ἡ παράβασις αὕτη τῆς θείας ἐντολῆς, παρατηρεῖ ὁ Μ. Ἀθανάσιος, «εἰς τὸ κατὰ φύσιν αὐτοῦς (sc. ἀνθρώπους) ἐπέστρεφεν»¹¹⁷, τ. ε. εἰς τὸν θάνατον τόσον τὸν σωματικὸν ὅσον καὶ τὸν πνευματικόν. Ὁ πνευματικὸς θάνατος συνίσταται εἰς τὸν χωρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ζωοποιὸν ἐνέργειαν τοῦ Λόγου, ὅστις ὡς πνεῦμα ζωοποιοῦν εἶναι ἡ ἀτελεύτητος πηγὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπιπλέον ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γίνεται πηγὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου οὐχὶ δι' ἕτερον τινα λόγον ἀλλὰ διότι οὗτος ὡς πνεῦμα ζωοποιοῦν δὲν εἶναι ξένος τῆς οὐσίας τῆς κυριωμένου πηγῆς τῆς ζωῆς ἀλλ' ἴδιον αὐτῆς καὶ ἀεὶ ὑπάρχων¹¹⁸. Μὲ ἄλλα λόγια οὗτος εἶναι ἡ «ζωὴ ἡ οὐσα παρὰ τῷ Πατρὶ»¹¹⁹ ἢ ἐν τῷ Πατρὶ, διὸ καὶ ταυτίζει οὗτος ἑαυτὸν οὐχὶ μετὰ τῆς φυσικῆς ζωῆς καὶ τοῦ φυσικοῦ φωτός, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ μέρος τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μετὰ τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ τοῦ αἰωνίου φωτός, ἦτοι μετὰ τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὡς θὰ διασαφηνίσῃ ἀργότερον Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς.

Ἡ μετάδοσις τῆς αἰωνίου ζωῆς, περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλήσαμεν εὐθὺς ἀνωτέρω, δὲν γίνεται διὰ τινος ἐξωτερικοῦ ἢ μηχανικοῦ τρόπου. Μεταδίδεται αὕτη μόνον διὰ τῆς συμμετοχῆς ἡμῶν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Λόγου, ὅστις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀποκαθιστᾷ τὴν διὰ τῆς ἀμαρτίας ἀπολεσθεῖσαν παραδείσιον ζωὴν παρέχων τὴν ἀθανασίαν καὶ ἐπανοίγων «τὴν εἰς τὸν παράδεισον ὁδόν»¹²⁰. Ἡ αἰώνιος ζωὴ εἶναι κατ' ἐξοχὴν δωρεὰ τοῦ Θεοῦ ἐνῶ ἡ ἀποδοχὴ καὶ ἡ οἰκειοποίησις αὐτῆς εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐλευθέρως ἡμῶν πίστεως εἰς τὸν αἰώνιον καὶ ἐνσαρκωθέντα δι' ἡμᾶς Λόγον τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου καρπὸς τῆς σωτηρίου χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς συμμετοχῆς ἡμῶν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ,

116. Ἰδὲ *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου...*, IV: Εἰ γάρ, φύσιν ἔχοντες (οἱ ἄνθρωποι) τοῦ μὴ εἶναι ποτε, ἀκόλουθον ἦν κενωθέντας τοὺς ἀνθρώπους τῆς περὶ τοῦ Θεοῦ ἐνοίας καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἀποστραφέντας... κενωθῆναι καὶ τοῦ εἶναι ἀεὶ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ διαλυθέντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ. Ἔστι μὲν κατὰ φύσιν ἄνθρωπος θνητός, ἄτε δὲ ἔξ οὐκ ὄντων γεγονώς. Διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸν ὄντα ὁμοιότητα, ἦν εἰ ἐφύλαττε διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κατανοήσεως, ἤμβλυεν ἂν τὴν κατὰ φύσιν φθοράν, καὶ ἔμεινεν ἀφθαρτος... (PG, 25, 104 BC).

117. Ἰδὲ *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου...*, IV (κ. 104 B): Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 65 (PG, 26, 285 A).

118. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, I, 19 (κ. 52 AD).

119. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, IV, 26 (κ. 508 C).

120. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, II, 66 (PG, 26, 285 C ἐξ.). Πρβλ. ὡσαύτως II, 75 (κ. 305 B ἐξ.).

ὡς ἤδη καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσθη. Ὁ τελευταῖος οὗτος τρόπος ἔχει ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον. Τοῦτο δὲ διότι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν τριαδολογικὴν ἀποκάλυψιν, οὔτε εἰς τὴν ἐνσάρκωσιν καὶ τὴν δι' αὐτῆς ἐπιτευχθεῖσαν θεοποίησιν τοῦ σώματος, ὅπερ οὗτος ἔλαβεν ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἀλλὰ πρὸς τούτοις, ὅπερ ἔλαβε σῶμα τοῦτο ἀφοῦ πρῶτον τὸ ἐθεοποίησε τὸ ἐχάρισεν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τρόπον, ὥστε ἡ εἰς τὸ ἐξῆς πιστεύουσα ἀνθρωπότης νὰ δύναται νὰ ζωοποιηθῇ ἐν αὐτῷ: «ἐθεοποίησε ὅπερ ἐνεδύσατο (sc. σῶμα), καὶ πλέον ἐχαρίσατο τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων τοῦτο»¹²¹.

4. Ἡ ζωὴ τοῦ Λόγου ὡς ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ.

Ἡ οὕτως ὑπὸ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ μεταδιδόμενη καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου βιουμένη αἰώνιος ζωὴ ἔχει μὲν καθαρῶς ἐσχατολογικὸν χαρακτήρα μὴ παύουσα ἐν τούτοις νὰ παρουσιάζεται εἰς ἡμᾶς καὶ ἐν τῷ παρόντι ἤδη βίῳ ὑπὸ διαφόρους μορφάς, καὶ δὴ ὡς παροῦσα, ὡς θὰ ἴδωμεν εὐθύς κατωτέρω, καὶ μέλλουσα ἀφθαρσία¹²², ὡς ἀποκατάστασις καὶ ἀνανέωσις τοῦ κατ' εἰκόνα εἰς τὸν ἀνθρώπον, ὡς ἱκανότης τοῦ γινώσκειν τὸν δημιουργόν, ὅπως δὲ ἰδιαιτέρως ὡς αὐτοαποκάλυψις τοῦ Θεοῦ, ἥτις, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, εἶναι ἡ σταθερὰ γέφυρα, ἥτις ἐνώνει τὸ θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον καὶ δημιουργεῖ σχέσεις μεταξὺ αὐτῶν, τὰς ὁποίας καὶ διέπει ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπον¹²³. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη τοῦ Θεοῦ γίνεται διὰ τοῦ Λόγου, ὅστις ὡς συναιώνιος καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀποκαλύπτει τοῖς ἀνθρώποις τὸν αἰώνιον αὐτοῦ Πατέρα, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐνεργῶν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι σφάζει αὐτούς. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τῆς ἐνεργείας ὁ Λόγος ἀποβαίνει ὁ κατ' ἐξοχὴν φορεὺς πάντων ὅσα ὁ Πατὴρ ἐνεργεῖ καὶ ἀποκαλύπτει *ad extra* ἐν τῷ κόσμῳ¹²⁴.

Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ ἐξετάζοντες τὸ θέμα τῆς αἰωνίου ζωῆς παρατηροῦμεν, μετὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὅτι αὕτη λαμβάνει μίαν ἐτέραν διάστασιν καὶ ἐν ἑτερον περιεχόμενον, ἥτοι καθίσταται αὕτη φῶς τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ (Ἰωάν. 1,4). Τὸ φῶς δὲ τοῦτο τῆς ἀποκαλύψεως τὸ λαμβάνει οὐχὶ πᾶς ἀνθρώπος ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον, ἀλλὰ μόνον ὁ φωτισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνον ἀληθινοῦ φωτός, τ.ἔ. τοῦ Λόγου, ὅστις ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἵνα ἡμεῖς λάβωμεν τὸ θεῖον δῶρον τῆς αἰωνίου ζωῆς (Ἰωάν. 3,16) καὶ γίνωμεν τέκνα Θεοῦ (Ἰωάν. 1,12).

121. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 42 (κ. 100 A).

122. Πρβλ. Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου..., X (PG, 25, 113 C).

123. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, XLVII (κ. 93 CD).

124. Ἰδὲ Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 32: ...ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν Κύριον ἀποκαλύπτοντα αὐτοῖς ἐν τῷ Πνεύματι ἑαυτὸν τε καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα (κ. 605 C). Πρβλ. ὠσπύτως Ψ ε υ δ ο - Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου κατὰ Ἀρειανῶν, XXII (PG, 26, 1024 B).

Τὸ ἐν λόγῳ φῶς τῆς ἀποκαλύψεως προέρχεται μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς θεότητος πλὴν ὅμως φέρεται εἰς τὸν κόσμον καὶ μεταδίδεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Λόγου, ὅστις καὶ ἀνακαίνιζει τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων χάρις εἰς τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, τὴν ὁποίαν οὗτος κέκτηται¹²⁵. Ἡ ὡς ἄνω ταύτισις τοῦ φωτὸς τῆς ἀποκαλύψεως μετὰ τῆς αἰωνίου ζωῆς, τ.ξ. μετὰ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ὀδηγεῖ τὸν ἡμέτερον συγγραφέα τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν ὄντολογικὴν ἐνότητα τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς ἐν τῷ Λόγῳ καὶ διὰ τοῦ Λόγου, τῆ συνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πάντοτε, σωτηρίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου εἰδικώτερον. Ἡ ἐν λόγῳ σωτηρία εἶναι μὲν καρπὸς τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἐπετέλεσεν ὁ σεσαρκωμένος Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, οὐχ ἤττον ὅμως δὲν παύει νὰ εἶναι ταυτοχρόνως καὶ καρπὸς τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δοθέντος ὅτι ὑπάρχει ταυτότης οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὡς ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω. Εἰς τὸ τριαδολογικὸν τοῦτο οἰκοδόμημα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου οἱ Ἀρειανοὶ ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιφέρωσι καίριον πλῆγμα, καὶ δὴ ἀρνούμενοι τὴν ἀιδιότητα τοῦ Λόγου, ἤτις συγχρόνως ἐσήμαινεν, ὡς ὀρθῶς διεῖδεν ὁ Μ. Ἀθανάσιος, καὶ ἄρνησιν αὐτῆς ταύτης τῆς Ἁγίας Τριάδος¹²⁶.

Ὁρθοδόξως δ' ἐρμηνεύων ὁ Μ. Ἀθανάσιος τὴν θεολογικὴν σκέψιν καὶ πρόθεσιν τοῦ συγγραφέως τοῦ προλόγου τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου θεωρεῖ ὡς κεντρικὴν αὐτοῦ ἰδέαν οὐχὶ ἀμέσως τὴν κοσμολογίαν ἀλλὰ τὴν αὐτοαποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ, ἣτις ἀπαραιτήτως προϋποθέτει τὴν κοσμολογίαν. Εἶναι ἀναγκαῖα ἢ προϋπόθεσις αὐτῆς διότι ὁ Λόγος ἐνεργῶν *a d e x t r a* καὶ προβαίνων εἰς τὴν μετάδοσιν τῆς αἰωνίου ζωῆς αὐτοαποκαλύπτεται ἐν τῷ κόσμῳ, διὰ τοῦ κόσμου καὶ εἰς τὸν κόσμον¹²⁷. Ἡ κοσμολογία δὲν εἶναι ὁ ἀπώτερος σκοπός, ἀλλὰ τὸ ἀναγκαῖον μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐπιχειρεῖ νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἀναγνώστην του εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ

125. Πρβλ. *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, XL (κ. 168 B ἐξ.) Ἰδὲ ὡσαύτως *Ψευδο-Ἀθανασίου*, ἐνθ' ἀν., XV (κ. 1009 B ἐξ.).

126. Ὁ ἡμέτερος ἀλεξανδρινὸς θεολόγος μετ' ἰδιαιτέρας ἐμφάσεως τονίζει, ὅτι ὁ Πατὴρ οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἄνευ τοῦ Λόγου (ἄλογος), ἀλλὰ πάντοτε μετὰ τοῦ Λόγου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑπάρχῃ πάντοτε ἐνότης ἐν τῇ Τριάδι, ἣτοι *κοινωνία ὁμοουσίαν προσώπων*. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, I, 25 (PG, 26, 64 B).

127. Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦ προλόγου τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ φέρεται εἰς τὸν κόσμον τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον «φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον», ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα καὶ δίδει τὴν δυνατότητα εἰς πάντας τοὺς δεχομένους αὐτὸν «τέκνα Θεοῦ γενέσθαι» (Ἰωάν. 1,1-14). Ὁ κόσμος ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀποκαλύπτεται διὰ τοῦ φωτὸς τούτου, τ.ξ. διὰ τῆς πρὸς τὰ ἔξω ἐνεργείας τοῦ Λόγου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποκαλύπτει αὐτὸν τοῦτον τὸν Λόγον, ὅστις καὶ δημιουργεῖ τὸν κόσμον. Περὶ τῶν σχέσεων ἀποκαλύψεως τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Λόγου διὰ τοῦ κόσμου ἰδὲ πλείονα ἐν G. Zaphiris *Connaissance naturelle de Dieu d'après Athanase d'Alexandrie*, ἐν *Κληρονομία*, τ. VI, 1974, σσ. 61-96. Πρβλ. ὡσαύτως ἀνωτέρω ὑποσ. 112.

τοῦ προλόγου καὶ γενικώτερον τοῦ Εὐαγγελίου του, ἦτοι εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐνεργείας του καὶ διὰ τὸν κόσμον. Τὸν ἀντικειμενικὸν τοῦτον σκοπὸν τὸν ἐπιτυγχάνει ὁ Ἰωάννης διὰ τῆς ἀναφορᾶς του εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, ὅστις εἶναι ἴδιον δημιούργημα καὶ εἰκὼν τοῦ Λόγου. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ κόσμος εἶναι δημιούργημα καὶ εἰκὼν τοῦ Λόγου, ὁ Λόγος ὅλως ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ, διὸ καὶ γίνεται τέλειος ἄνθρωπος διότι αὐτὸς ἂν ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς κατάρας... οὐδὲν γὰρ ἦν τὸ κοινὸν ἡμῖν πρὸς τὸ ἀλλότριον»¹²⁸. Ἀπὸ τὸ ἕτερον μέρος, ὁ κόσμος ὡς δημιούργημα καὶ εἰκὼν τοῦ Λόγου καὶ ὡς ἐλευθερωθεὶς καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ Λόγου ἀποκαλύπτει τὸν Λόγον καὶ δι' αὐτοῦ καὶ τὸν οὐράνιον αὐτοῦ Πατέρα. Ὁ κόσμος οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν διὸ καὶ συσχετίζεται μετὰ τῆς θεολογίας καὶ τῆς ἀνθρωπολογίας. Ἡ πρὸς τὸν κόσμον ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ κόσμου πρὸς τὸν Θεὸν ἔχει καθαρῶς ἀποκαλυπτικὸν χαρακτῆρα. Ὁ χαρακτῆρ δὲ οὗτος τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον δὲν εἶναι μόνον καθαρῶς χριστολογικὸς ἢ πνευματολογικὸς ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρον, ἦτοι εἶναι οὗτος τριαδολογικὸς.

Ὁ Μ. Ἀθανάσιος πολλάκις ὑπογραμμίζει τὸν τριαδολογικὸν τοῦτον χαρακτῆρα πάσης ad extra ἐνεργείας (fonction) τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον. Παντοῦ καὶ πάντοτε ὑπογραμμίζει ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς, ὅτι πᾶσα ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ ἔξω δὲν γίνεται εἰ μὴ διὰ καὶ ἐν τῷ Λόγῳ, ἀφ' ἑνός, καὶ τῇ συνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀφ' ἑτέρου¹²⁹. Ἐκινῶν οὗτος ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι πᾶσα ἐνέργεια τοῦ Λόγου πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον εἶναι συγχρόνως καὶ ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς, ἥτις τελεῖται συνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δίδει τόσον εἰς τὴν χριστολογίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν σωτηριολογίαν καθαρῶς τριαδολογικὸν χαρακτῆρα. Ἐνεκα δὲ τοῦ κοινοῦ τούτου χαρακτῆρος, τὸν ὁποῖον αὐταὶ ἐμφανῶς φέρουσι, συνδέονται μεταξύ των ἀφ' ἑνός καὶ μετὰ τῆς ἀνθρωπολογίας ἀφ' ἑτέρου¹³⁰. Ὁ μεταξὺ των δὲ οὗτος σύνδεσμος εἶναι τόσον στενός, ὥστε δὲν δύναται ἡ χριστολογία νὰ νοηθῇ ἄνευ τῆς σωτηριολογίας καὶ τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τάνάπαλιν. Ἡ

128. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, II, 70 (PG, 26, 296 B).

129. Περὶ τῆς συνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς πᾶσαν δράσιν τοῦ Λόγου, μεταξὺ ἄλλων ἰδὲ Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 24 (PG, 26, 588 A). Ἐπιστολὴ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος..., XIV, 4-5.

130. Τὸν σπουδαῖον ρόλον, τὸν ὁποῖον διαδραματίζει ὁ Λόγος ἐν ἐκάστη ἐνεργείᾳ (πράξει) τοῦ Πατρὸς, διὰ πρώτην φοράν, ἐν τῇ πατερικῇ φιλολογίᾳ, τονίζει ὁ ἀπολογητῆς Θεόφιλος Ἀντιοχείας. Οὗτος, ὑπομνηματίζων τὸν πρόλογον τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, καταλήγει εἰς τὸ ἀκόλουθον συμπέρασμα: «Θεὸς οὖν ὢν ὁ Λόγος καὶ ἐκ Θεοῦ πεφυκός, ὁπόταν βούληται ὁ πατὴρ τῶν ὄλων, πέμπει αὐτὸν εἰς τινὰ τόπον, ὃς παραγινόμενος καὶ ἀκούεται καὶ ὁρᾶται, πεμπόμενος ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τόπῳ εὐρίσκεται» (Θεοφίλου Ἀντιοχείας, Πρὸς Αὐτόλυκον, II, 22· ἔκδοσις R. M. Grant, *Theophilus of Antioch ad Autolyicum*, Oxford, 1970, σσ. 62-64).

χριστολογία διὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον εἶναι σωτηριολογία καὶ ἡ σωτηριολογία εἶναι χριστολογία. Τελικὸς σκοπὸς ἀμφοτέρων παραμένει ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις δὲν ἡδύνατο ἄλλως νὰ ἐπιτευχθῆ εἰ μὴ μόνον διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ¹³¹. Διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως δὲ ταύτης ὁ Θεὸς ἦλθεν εἰς νέαν κοινωνίαν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐδημιούργησε τὴν νέαν κτίσιν, ἥτις δὲν ὑπάρχει ἀνεξαρτήτως τοῦ Λόγου ἀλλὰ τοῦναντίον συνυπάρχει μετὰ τούτου, ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν διὰ καὶ ἐν τῷ Λόγῳ. Πᾶσα δὲ ἐνέργεια τοῦ σεσαρκωμένου Λόγου τοῦ Θεοῦ δὲν νοεῖται καθ' ἑαυτὴν ἀλλ' ἐν συσχετίσει ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς τὰ δύο ἕτερα πρόσωπα τῆς Ἀγίας Τριάδος, καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ὑφίσταται μόνον ἐν σχέσει καὶ συναρτήσει πρὸς τὴν μοναδικὴν πραγματικότητα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹³². Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν κόσμον, τ.ἔ. μὲ τὴν γεννητὴν καὶ ρευστὴν κτίσιν οὐχὶ διὰ τῆς ἀκαταλήπτου αὐτοῦ οὐσίας, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ποιεῖται, ὡς ἤδη ἐλέχθη, σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ. Καίτοι μόνον ὁ χριστιανὸς συναντᾷ προσωπικῶς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τῇ εὐχαριστιακῇ κοινωνίᾳ, ἐν τούτοις ὅμως ἡ δημιουργικὴ, προστατευτικὴ καὶ προνοιακὴ αὐτοῦ παρουσία ἐξαπλοῦται εἰς ἅπαντα ἀνεξαιρέτως τὸν κόσμον καὶ ὁδηγεῖ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ πρὸς τὸ ἔσχατον, τ.ἔ. πρὸς τὴν πλήρωσιν αὐτῆς ἐν αὐτῷ (τῷ Λόγῳ). Μὲ τὴν παγκόσμιον δὲ ταύτην διαρκῆ καὶ φιλόανθρωπον ἐνέργειαν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ συσχετίζονται τὰ γεγονότα τῆς φυσικῆς καὶ ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως ἀφ' ἐνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ μεταξὺ αὐτῶν ἐσωτερικὴ ἐνόησις. Ἡ πορεία τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὴν τελείωσιν ἐπιτελεῖται ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς αὐτοζωῆς, ἢ γενικώτερον ἐντὸς τοῦ χώρου τῶν ἐνεργειῶν τῆς αἰδίου Ἀγίας Τριάδος. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον αὕτη εἶναι μὲν πορεία τοῦ ἀνθρώπου, οὐχ ἤττον ὅμως δὲν παύει νὰ εἶναι καὶ πορεία αὐτῆς ταύτης τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἥτις ἔρχεται εἰς κοινωνίαν μετὰ τῆς κτιστῆς φύσεως διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς καὶ μόνον.

5. Ὁ Λόγος πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ κέντρον τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου.

Ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ἐν τῇ πολεμικῇ αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ εἰς αὐτούς, ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ προαιωνίως μετὰ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων εἶναι ἀληθὴς δημιουργὸς τοῦ κόσμου καὶ σωτὴρ αὐτοῦ. Ὑπὸ τὴν διπλῆν ταύτην ιδιότητα ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καθίσταται τὸ κέντρον

131. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, II, 70 (PG, 26, 296 AB). *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, LIV (κ. 192 B).

132. Πρβλ. G. Florovsky, *The Concept of Creation in Saint Athanasius*, ἐν *Studia Patristica*, τ. VI, (1962), σσ. 56-57.

τοῦ κόσμου γενικῶς καὶ τοῦ ἀνθρώπου εἰδικώτερον. Ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου πραγματοποιουμένη ἐντὸς τῶν ἀποκαλυπτικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Λόγου ἢ, ὀρθότερον εἰπεῖν, τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, εἶναι πορεία αὐτῆς ταύτης τῆς οικονομικῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ ἡ πορεία τῆς οικονομικῆς Τριάδος πορεία καὶ τοῦ ἀνθρώπου συγχρόνως. Ἐν τῇ πορείᾳ τῆς οικονομικῆς Τριάδος σκοπός, πτώσις καὶ σωτηρία τοῦ κόσμου συνυπάρχουσι καὶ ἀποτελοῦσι μίαν ἐνιαίαν ἐνότητα. Συνδυετικὸς δὲ κρίκος ὄλων αὐτῶν τῶν σταθμῶν τῆς πορείας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου παραμένει πάντοτε ὁ προαιώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅστις οὐ μόνον δημιουργεῖ τὸν κόσμον ἀλλὰ καὶ σφύζει αὐτόν. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ κέντρον τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ μίαν διπλῆν μορφήν. Ὡς θεῖος Λόγος, πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ πρότυπον τοῦ λόγου (τῆς ψυχῆς) τοῦ ἀνθρώπου¹³³, συνέχει τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς δημιουργίας αὐτοῦ καὶ φανεροῦται ἀσωμάτως εἰς τὴν «Ἐκκλησίαν» τοῦ λαοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης¹³⁴. Κατ' ἀρχὰς διὰ τῶν ἀσωμάτων θεοφανειῶν καὶ εἶτα διὰ τῆς προσλήψεως τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ὁ Λόγος καθίσταται γέφυρα τοῦ διαλόγου μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον αὐτὸς οὗτος ὁ Λόγος συγκρατεῖ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς αὐτοζωῆς καὶ μυεῖ τοῦτον εἰς τὴν μυστικὴν τέχνην τῆς διεξαγωγῆς αὐτοῦ τοῦ εἴδους τοῦ διαλόγου, διὰ τοῦ ὁποῖου καλεῖ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς μίαν παγκόσμιον ἐνότητα κατὰ τὸ πρότυπον τῆς φυσικῆς ἐνότητος αὐτοῦ τοῦ ἰδίου μετὰ τοῦ Πατρὸς¹³⁵. Ἡ ἐπαφή του (κοινωνία) μετὰ τοῦ κόσμου δὲν ἄρχεται ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς στιγμῆς τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ σχεδίου τῆς δημιουργίας. Ἡ δημιουργία εἶναι διάστασις, ἣτις διαρκῶς κινεῖται καὶ ἐξελλίσσεται, ἡ δὲ σωτηρία τοῦ κόσμου δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποτελοῦσα μέρος τοῦ προγράμματος τῆς προαιωνίου βουλῆς τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν ὁλοκλήρου τοῦ σύμπαντος. Ὁ Χριστὸς ὡς ζωὴ τοῦ κόσμου καινοποιεῖ τὰ πάντα καὶ ἀνακεφαλαιοῖ τὰ πάντα, τ.ἔ. ἀνθρωπότητα, ἱστορίαν καὶ ἅπαντα ἐν γένει τὸν κόσμον.

Ὡς θεανδρικὸν πρόσωπον ὁ Λόγος καὶ ὡς κέντρον τοῦ ἀνθρώπου καὶ γενικώτερον τοῦ κόσμου δὲν εἶναι μόνον ὁ συνομιλητὴς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ συγχρόνως, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι πηγὴ τῆς ζωῆς, γίνεται καὶ

133. Πλάτωνος Φαίδων, 80. Μεγάλου Ἀθανασίου, Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, XXXI (κ. 64 Α). Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, III (PG, 25, 101 Β).

134. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 38 (PG, 26, 92 Α).

135. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, III, 20: Ἡμεῖς δὲ ἀλλήλων ὄντες ὁμογενεῖς (ἐκ γὰρ ἐνὸς οἱ πάντες γεγόναμεν, καὶ μία πάντων τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις), ἐν πρὸς ἀλλήλους τῇ διαθέσει γινόμεθα, ἔχοντες ὑπογραμμὸν τὴν τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Πατέρα φυσικὴν ἐνότητα... Οὕτω καὶ ἐνταῦθα θέλων ἡμᾶς ἀληθῆ καὶ βεβαίαν καὶ ἀδιάλυτον τὴν διάθεσιν ἔχεν πρὸς ἀλλήλους, ἐξ ἑαυτοῦ λαμβάνει τὸ παράδειγμα, καὶ φησιν· ἵνα ὦσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς· ἀδιαίρετος δὲ ἐστὶν ἡ ἐν ἡμῖν ἐνότης· οὕτως ἵνα καὶ αὐτοὶ μαθόντες ἐξ ἡμῶν τὴν ἀδιαίρετον φύσιν, οὕτω καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους συμφωνίαν διαφυλάττωσιν (PG, 26, 365 Α).

δημιουργός και άμα άνανεωτική δύναμις τοῦ μυστικοῦ τούτου διαλόγου μεταξύ αὐτοῦ και τοῦ ἀνθρώπου, ὡς και μεταξύ αὐτοῦ και τῶν λοιπῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου.

Ἐν τῷ πλαισίῳ τούτῳ τῆς δυαδικότητος τοῦ ρόλου τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ και γενικώτερον τῶν ἐνεργειῶν τῆς οικονομικῆς Τριάδος τοποθετεῖ ὁ ἀλεξάνδρινός συγγραφεὺς ἡμῶν τὴν ὄρατὴν ἣ και μυστικὴν συνάντησιν τοῦ ἀνθρωπίνου μετὰ τοῦ θείου εἶναι, τῆς γῆς μετὰ τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ λόγου τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Λόγου τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ, οὔτινος αἱ ἀποκαλυπτικαὶ και συνεκτικαὶ ἐνέργειαι οὐ μόνον συντηροῦσιν ἀλλὰ και κατευθύνουσι πρὸς τὴν τελειότητα τόσον τὴν ψυχὴν ὅσον και τὸν λόγον και τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι αὐτονόητον διὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ὅτι ἡ συνάντησις αὐτῆ τῶν δύο κόσμων, τ.ἔ. τοῦ θείου και τοῦ ἀνθρωπίνου, προέρχεται ἐκ τῆς ἀγαθῆς και φιλανθρώπου πρωτοβουλίας τοῦ Θεοῦ, ὅστις και γεφυρώνει τὸ μεταξύ δημιουργοῦ και δημιουργήματος ὑφιστάμενον χάσμα¹³⁶. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος συνάντησις πραγματοποιεῖται διὰ τῆς δράσεως τοῦ Λόγου ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἐν και διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰδικώτερον αὐτὴ πραγματοποιεῖται διὰ τοῦ κατ' ἐξοχὴν, ὡς και ἀνωτέρω ἔσχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑπογραμμίσωμεν, μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἣτις και καθίσταται σημεῖον ἐπαφῆς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Λόγου, ὡς ἐπίσης τοῦ κόσμου μετὰ τοῦ Θεοῦ¹³⁷. Διὰ τῆς μετοχῆς εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἡ γνῶσις τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ και οὐχὶ τῆς ἀκαταλήπτου αὐτοῦ οὐσίας λαμβάνει χαρακτηριστὰ καθαρᾶς δωρεᾶς και οὕτως ἀποκλείεται πᾶσα ἰδέα αὐτοδυναμίας και ἀνεξαρτησίας τοῦ πεπερασμένου ὄντος τοῦ ἀνθρώπου, ἔναντι τοῦ Θεοῦ και τῆς Ἀποκαλύψεως αὐτοῦ.

Ὁ αἰωνίως ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς Λόγος τοῦ προλόγου τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ὡς δημιουργός και σωτὴρ ἀφ' ἑνός, και ἀφ' ἑτέρου ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐνοποῖς δύναμις ὀλοκλήρου τῆς ὑπ' αὐτοῦ θεουμένης ἀνθρωπότητος ἐνώνει ὄντολογικῶς τοὺς ἀνθρώπους ἀφ' ἑνός μεταξύ των και ἀφ' ἑτέρου μετὰ τοῦ κόσμου. Τὴν ἐνότητα ταύτην καθιστᾷ ἐφικτὴν ὁ Λόγος διὰ τῆς ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἐγκαθιδρύσεως τῆς κοινωνίας ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις ὡς συλλογικὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ και ὡς παρουσία, ὄρατὴ και ἀόρατος, τοῦ σσεαρκωμένου Λόγου τοῦ Θεοῦ οὐ μόνον πραγματοποιεῖ ἀλλὰ συγχρόνως και προάγει τὸ ἐνοποιοῦν κήρυγμα τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ¹³⁸. Πε-

136. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, PG, II, 67: Πῶς γὰρ ἂν ποίημα ὢν διὰ ποιήματος συνήπτετο τῷ κτίστῃ; (PG, 26, 289 C).

137. Ἰδὲ Ἀποσπάσματα ἐκ τῆς ὁμιλίας πρὸς τοὺς βαπτιζομένους (PG, 26, 1325 C). Ὁ J. Quasten τάσσειται ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς ἀθανασιακῆς γνησιότητος τῆς ὡς ἄνω ὁμιλίας (πρβλ. J. Quasten, *Patrology*, τ. II, Westminster, 1960, σ. 79).

138. Ἐπεξηγῶν τὸ Ἰωάν. 17,1 ἐξ. ὁ Μ. Ἀθανάσιος διατυπώνει σαφῶς και ἐκπεφρασμένως τὰς ὑπαρχούσας μεταξύ Χριστοῦ και Ἐκκλησίας ἀφ' ἑνός, και ἀφ' ἑτέρου μεταξύ

ριττὸν νὰ τονίσωμεν ἐνταῦθα ὅτι τὸ ἐνοποιοῦν τὰ διεστῶτα Ἁγίον Πνεῦμα δὲν εἶναι ἀπρόσωπός τις δύναμις, ἀλλ' εἶναι τὸ συγκεκριμένον τρίτον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸ ὁποῖον ὡς πνεῦμα Θεοῦ τελειοῖ καὶ πληροῖ ἅπαντα ἐν γένει τὰ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τελεσιουργούμενα μυστήρια. Τούτου τὸ ζωοποιὸν καὶ σωτηριῶδες ἔργον ὁ ἡμέτερος πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας ἀντιμετωπίζει οὐχὶ ὑπὸ τὴν στενὴν ἐκκλησιολογικὴν ἢ ἀτομικὴν ἔννοιαν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν αὐτοῦ κοσμικὴν διάστασιν, δοθέντος ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθῶς τὸ πνεῦμα τῆς κοινῆς κτίσεως, τὸ ὁποῖον μεταμορφώνει καὶ ποιεῖ καινὰ τὰ πάντα.

(Συνεχίζεται)

Χριστοῦ καὶ τῶν πιστῶν ἐσωτερικὰς σχέσεις μὲ τοὺς ἀκολούθους ὄρους: «...ἵνα καὶ αὐτοὶ γένωνται τέλειοι, ἔχοντες πρὸς τοῦτο τὴν ἐνότητα, καὶ εἰς αὐτὸ (sc. τὸ σῶμα) ἐν γενόμενοι ἵνα, ὡς ἂν πάντες φορεσθέντες παρ' ἐμοῦ, πάντες ὄσιν ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα, καὶ εἰς ἄνδρα τέλειον καταστήσωσιν. Οἱ γὰρ πάντες, ἐκ τοῦ αὐτοῦ μεταλαμβάνοντες, ἐν γινόμεθα σῶμα, τὸν ἕνα Κύριον ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς» (Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, ΙΙΙ, 22, κ. 369 Α). Πρβλ. ὠσαύτως Ψ ε υ δ ο - Ἀ θ α ν α σ ῖ ο υ, Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου κατὰ Ἀρειανῶν, V: Καὶ τὸ λέγειν αὐτὸν ἐν τῷ σταυρῷ «Πάτερ εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου», πάντας ἀνθρώπους παρατίθεται τῷ Πατρὶ δι' ἑαυτοῦ, τοὺς ἐν αὐτῷ ζωοποιουμένους. Μέλη γὰρ αὐτοῦ εἰσι, καὶ τὰ πολλὰ μέλη ἐν ἐστί, σῶμα, ὅπερ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία (PG, 26, 992 B).